

Українська доктрина захисту прав споживачів фінансових послуг: між Скіллою етатизму і Харибдою людиноцентризму¹

Пацурківський П. С.

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Університетська, 19, Чернівці, Україна
p.patsurkivskyu@chnu.edu.ua*

Гаврилюк Р. О.

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Університетська, 19, Чернівці, Україна
r.havrylyuk@chnu.edu.ua*

Ключові слова:

доктрина захисту прав споживачів фінансових послуг, етатизм, популізм, патерналізм, людиноцентризм.

У статті з методологічних позицій антропосоціокультурного підходу досліджено українську доктрину захисту прав споживачів фінансових послуг. Обґрунтовано висновок, що ця доктрина поєднує в собі етатизм і популізм впереміж із патерналізмом, який видається Українською державою за людиноцентризм. За парадигмальними вимірами це позитивістська доктрина, вона не спирається на людські права як свою несну конструкцію. Цим вона кардинально відрізняється від національних доктрин захисту прав споживачів фінансових послуг держав – членів ЄС. Найважливішими рисами цих доктрин є віднесення прав споживачів фінансових послуг безпосередньо до чинного права; позиціонування в цих доктринах особи – споживача послуг як завідомо слабшої сторони договору про послуги; наділення споживачів фінансових послуг презумпцією державного захисту.

Основи вітчизняної доктрини захисту прав споживачів фінансових послуг було закладено в перші роки існування України як суверенної держави. Конституція України 1996 р., а також прийняте в постконституційний період вітчизняне законодавство додали до основ цієї доктрини якісно виокремлену її складову частину антропосоціокультурної спрямованості. Механічне поєднання ціннісно й змістовно протилежних засад політики держави у вищезазначеній доктрині захисту прав споживачів фінансових послуг супроводжується такими ж проблемами й суперечностями в процесі її реалізації.

Найбільшим недоліком цієї доктрини продовжує залишатися позиціонування споживачів фінансових послуг не як суб'єктів відповідної державної політики, а як об'єктів її впливу. В Україні ще не відбувся перехід більшості її індивідів у сферу дії із принципу. Поки що найважливішими із перешкод на цьому шляху є етатистська національна держава й пасивність більшості індивідів, які продовжують перебувати в її патерналістських тенетах. Розірвати ці тенета можуть і покликані тільки самі індивіди як носії природних прав і свобод і творці соціуму й держави. Перезаснування ними держави із етатистської, яка постійно заявляє про свої власні потреби й інтереси, на інструментальну державу, яка не може мати власних потреб й інтересів за означенням і виступатиме виключно інструментом громадянського суспільства, знаряддям здійснення публічної політики цього суспільства, стало найголовнішим питанням порядку денного суспільного розвитку України.

¹ Цю публікацію підготовлено за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку в рамках гранту, наданого Проектом USAID «Трансформація фінансового сектору». Висловлені в цій публікації думки авторів не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку або Уряду Сполучених Штатів Америки.

**Ukrainian doctrine of consumer protection of financial services:
between the Scale of statistics and the Haribda of human centrism**

Patsurkivskyy P. S.

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
University street, 19, Chernivtsi, Ukraine
p.patsurkivskyy@chnu.edu.ua*

Havrylyuk R. O.

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
University street, 19, Chernivtsi, Ukraine
r.havrylyuk@chnu.edu.ua*

Key words:

doctrine of protection of the rights of financial services consumers, etatism, populism, paternalism, anthropocentrism.

Article examines the Ukrainian doctrine of protection of the rights of financial services consumers from the methodological positions of the anthroposociocultural approach. It substantiates the conclusion that this doctrine combines undisguised etatism and populism interspersed with paternalism at the same time, which is usually presented by the Ukrainian state as anthropocentrism. By paradigmatic dimensions, this doctrine is completely positivist, does not rely on human rights as its supporting structure, and therefore cannot be attributed to human-centered doctrines. In this it differs radically from the national doctrines of protection of the rights of financial services consumers of the EU member states. The most important features of the latter are: the attribution of the rights of consumers of financial services to the directly applicable law; positioning in these doctrines of the person-consumer of services as a knowingly weaker party of the service contract; giving consumers of financial services the presumption of state protection.

The foundations of the domestic doctrine of protection of the rights of consumers of financial services were laid in the first years of Ukraine's existence as a sovereign state. The Constitution of Ukraine of 1996, as well as the adopted in the post-constitutional period domestic legislation on the protection of the rights of financial services consumers added to the foundations of this doctrine a qualitatively distinguished component of its anthroposociocultural orientation. As a mechanical combination of values and substantively opposite principles of state policy, the above doctrine of protection of the rights of consumers of financial services is accompanied by the same problems and contradictions in the process of its implementation.

The biggest shortcoming of this doctrine continues to be the positioning of consumers of financial services not as subjects of the relevant state policy, but as objects of its influence. The transition of most of its individuals to the sphere of *action from the principle* has not yet taken place in Ukraine. So far, the most important obstacles in this direction are the etatist national state and the passivity of most individuals, who continue to be in its paternalistic nets. These nets can be broken only by individuals themselves as bearers of natural rights and freedoms and creators of society and the state. The re-establishment by individuals of a state from the etatist one, which constantly declares its own needs and interests, to an instrumental state, which by definition cannot have its own needs and interests and will act exclusively as an instrument of civil society, has become the most important issue on the agenda of Ukraine's social development.

Постановка проблеми. *Бути між Скільлою та Харибдою* означає потрапити в небезпеку, яка загрожуватиме звідусіль [1, с. 1330]. Саме така властивість характерна вітчизняній доктрині захисту прав споживачів фінансових послуг упродовж усього періоду її формування, еволюції та реалізації. Якщо врахувати, що Україна є найбіднішою країною Європи й однією з найбідніших країн світу, а тому в ній постійними споживачами фінансових послуг є фактично все доросле населення країни, то стає очевидним, яким потужним мультиплікатором як позитивних, так і негативних змін у суспільстві є ця доктрина та практика її реалізації.

Останнє зумовлено еклектикою ціннісних і змістових засад української доктрини захисту прав споживачів фінансових послуг, її відвертим етатизмом і популізмом впереміж із патерналізмом водночас, який щоразу видається Українською державою за людиноцентризмом. Особливо загострюються вищезазначені вади української доктрини захисту прав споживачів фінансових послуг у кризові періоди, один із яких нині переживає не тільки Україна, але й увесь світ. Саме тому перед Українською державою нині постала як найважливіше тактичне завдання в окресленій сфері суспільних відносин необхідність мінімізувати деструктивні чинники вітчизняної доктрини захисту прав споживачів фінансових послуг. Стратегічним же завданням України в цій сфері продовжує залишатися нагальна потреба глибокої трансформації вищезазначеної доктрини їх надання за допомогою європейського за своєю природою та змістом правового інструментарію. Одним із перших кроків на шляху реалізації цієї стратегії є необхідність наукової інвентаризації теоретичного доробку у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, неупереджена оцінка чинних юридичних конструкцій у цій сфері та приведення їх у відповідність до європейського та загальнолюдського досвіду.

Ступінь наукового розроблення проблеми можна охарактеризувати як *початковий*, оскільки наявні тільки окремі дослідження таких же окремих аспектів проблеми, а узагальнювальні роботи з цієї теми в цілому відсутні.

Мета дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати засади вітчизняної доктрини захисту прав споживачів фінансових послуг. Ця мета конкретизується в конкретних завданнях: проаналізувати основні етапи еволюції цієї доктрини; розкрити основний зміст й особливості кожного з цих етапів.

Мета й предмет дослідження визначили вибір нами **методологічного інструментарію**, а саме антропосоціокультурний підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження. Парадигмальні контури української доктрини

захисту прав споживачів фінансових послуг неможливо адекватно збагнути, осмислити й оцінити, якщо не скористатися з методологічного ключа місця й часу появи цього феномену й чинників його подальшого розвитку. Адже ця доктрина фактично змонтована не лише із суперечливих, але й діаметрально протилежних, навіть прямо взаємовиключних цінностей. Останні розривають юридичну конструкцію доктрини захисту прав споживачів фінансових послуг на дві несумісні між собою частини, котрі функціонують значною мірою автономно одна від одної та постійно перебувають у стані взаємопоборювання. Це явище є прямим наслідком декількох груп фундаментальних причин: історичних, соціально-економічних і юридико-конституційних.

У числі історичних причин вищезазначеного явища необхідно вказати насамперед те, що першим почало формуватися етатистське ядро цієї доктрини, що цілком закономірно. З одного боку, проголошення Верховною Радою Української РСР «Декларації про державний суверенітет України» 16 липня 1990 р., прийняття нею ж «Акту проголошення незалежності України» 24 серпня 1991 р. та майже одностайна підтримка його на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. стали справжнім історичним стрибком у розвитку України. Проте повноцінного й незворотного світоглядного й ментального розриву українського соціуму з минулим тоді ще не сталося [2, с. 9–25].

Нова українська держава відповідно до своєї природи скористалася цим сповна й продовжила ідеологію та практику патерналізму, позиціонування себе, послуговуючись термінологією Г. Гегеля, «як хода Бога у світі» [3, с. 284]. Тим більше, що українська дійсність не перестала сприяти цьому. Платою за незалежність стала глибока економічна криза та ще більше зубожіння населення країни.

У відповідь на це ще в травні 1991 р. Верховна Рада Української РСР прийняла системоутворювальний Закон України «Про захист прав споживачів». У ньому держава наділила споживачів низкою прав, головним з яких було та залишається понині право на державний захист їхніх прав. Це право було сформульовано виключно з позицій етатистських доктринальних підходів. Так, згідно з ч. 1 ст. 4 цього Закону, яка називається «Державний захист прав споживачів», держава «забезпечує громадянам захист їхніх інтересів як споживачів, надає можливість вільного вибору товарів (робіт, послуг), набуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання товарів (робіт, послуг) відповідно до їхніх потреб, і гарантує придбання або одержання іншими законними способами товарів (робіт, послуг) в обсягах, що забезпечують

рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я й життєдіяльності» [4, с. 393]. Споживач фінансових послуг позиціонується в цьому законі не як повноцінний суб'єкт права, наділений від природи людськими правами, а як об'єкт державного впливу, якщо цей вплив за своїм змістом навіть є турботою держави про споживача.

На зорі незалежної Української держави з аналогічних світоглядних і методологічних підстав було прийнято цілий ряд інших законів у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, які продовжили й конкретизували державоцентристську парадигму розуміння й захисту цих прав: «Про банки і банківську діяльність» (1991 р.), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.); «Про цінні папери та фондову біржу» (1991 р.); «Про підвищення соціальних гарантій для трудящих» (1991 р.); «Про індексацію грошових доходів населення» (1991 р.); «Про інвестиційну діяльність» (1991 р.); «Про пенсійне забезпечення» (1991 р.); «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» (1991 р.); «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» (1992 р.); «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (1992 р.); «Про страхування» (1996 р.) тощо. Внаслідок набуття чинності цими законами правова матриця *державоцентристської складової частини* української доктрини захисту прав споживачів фінансових послуг набула композиційної цілісності та в подальшому парадигмально не змінювалася. Для неї власне споживачі фінансових послуг залишилися не більше ніж об'єктом державного впливу та пристанищем її нескінченних патерналістських практик, оскільки саме такою є природа всіх держав етатистського типу.

Ще І. Кант, який послідовно піддавав жорсткій критиці будь-які прояви патерналізму, наголошував, що «всі соціальні блага сумнівні, якщо вони дістаються народу в порядку державного ошасливлення. Потрібно зрозуміти, скільки зла завдає принцип щастя як у державному праві, так і в моралі, навіть за найкращих намірів його проповідників. Коли правитель хоче за своїми поняттями зробити народ щасливим, – резюмує І. Кант, – він стає деспотом. Більше того, дії такого правителя виявляються ферментом для суспільного невдоволення: народ не бажає, щоб його позбавили загальнолюдського права на власне щастя й стає бунтарем» [5, с. 317–319].

Це квінтесенція другої формули його «категоричного імперативу – формули персональності», яка забороняє утилізацію людини будь-ким, у тому числі й державою [6, с. 169]. А у «Метафізиці звичаїв» І. Кант ще раз наголошує: «Чого народ не може вирішити відносно самого себе, того й законодавець не

може вирішити відносно народу» [7, с. 87]. «Право людей <...> найсвятіше, що є в Бога на землі» [8, с. 368], підбиває підсумок мислитель у своїй критиці політичного патерналізму.

Конституція України 1996 р. стала початком формування ще однієї, людиноцентристської, складової частини української доктрини захисту прав споживачів фінансових послуг. Квінтесенцією цього складника містить системоутворювальна для всієї Конституції України її ст. 3:

«Людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права й свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

З чвертьвікової дистанції з часу легітимації цієї парадигмальної константи ми можемо з достатніми підставами резюмувати, що після її появи Українська держава вже ніколи не вбудовувала своєї політики без врахування тією чи іншою мірою людських прав і свобод. Водночас ми повинні констатувати беззаперечний факт: *Оголошеної Революції* у сфері людських прав в Україні в усіх без винятку їх проявах не відбулося [9, с. 35–43].

Різні, як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники неодноразово робили спробу знайти адекватні відповіді на питання, чому *Оголошена Революція* у сфері людських прав в Україні не відбулася? На нашу думку, методологічний ключ до пошуків відповідей на питання, *чому так сталося*, можна знайти в спеціальному дослідженні В. Шаповала й А. Корнеєва, присвяченому історії конституційного процесу в Україні в 1990–1996 рр. Розкриваючи причини появи й закріплення в Конституції України наявної конституційної конструкції прав і свобод людини й громадянина, пояснюючи складнощі, які постали перед творцями цієї конструкції, вони звернули першочергову увагу на те, що ці феномени «були спричинені наслідками очевидного впливу на учасників конституційного процесу (від самого його початку) радянської традиції патерналістського розуміння відповідних прав, які вважалися такими, що надаються державою за її можливостями» [10, с. 67–68].

По-друге, звертають увагу автори, реальна проблема конституційної конструкції прав і свобод людини й громадянина «полягала в тому, що ці права, навіть попри їхнє конституційне закріплення, не були суб'єктивними правами індивідів у їх природно-правовому розумінні [10, с. 68]. В. Шаповал й А. Корнеєв резюмують: «Це було паліативне рішення, воно знімало певні проблеми, але продовжувало інші, які постійно виявляються

та будуть виявлятися в разі застосування відповідних положень чинної Конституції» [10, с. 68].

Поглиблений системний аналіз онтологічної структури Конституції України переконує, що не лише патерналістською інерцією мислення її творців і вітчизняною традицією законотворення зумовлені нездоланні в обраних парадигмальних межах світоглядні, теоретичні й практичні проблеми конституційної конструкції прав і свобод людини й громадянина. Ще більшою мірою це зумовлено тим, що природно-правовий пласт Конституції України вирізняється еклектичністю, внутрішньою неузгодженістю, а головне – не займає в ній домінуючого становища, не є системоутворювальним для Конституції в цілому, як це є в конституціях більшості демократичних держав світу.

«Він деформований домінуючим пластом позитивного конституційного права (реальністю тексту Конституції) й світоглядно, філософсько-методологічно підпорядкований йому. Останнє зумовлено тим, що вітчизняна правова й ментальна традиції, як і історична традиція загалом, що безпосередньо передували прийняттю Конституції України, як зазначала ще раніше Р. Гаврилюк, були антилюдиноцентристськими, відзначалися етатистською ортодоксальністю» [11, с. 37].

Ще більше конкретизує цю обставину, справедливо зазначаючи, що Україна належить до постколоніальних держав, М. Савчин: «Постколоніальний синдром полягає в тому, що процес реалізації влади в Україні з часів незалежності переважно імітував у м'якшому варіанті російські імперські практики правління <...> Це вводило конституційний процес в архаїчні авторитарні рамки <...> Надмірна централізація влади в часи Радянського Союзу пов'язувалася зі зневагою до прав і свобод людини» [11, с. 44–45].

Не можемо оминати увагою ще один блок фундаментальних причин спотворення матриці конституційної легітимації конструкції прав і свобод людини і громадянина. Нами уже зазначалося, що згідно з Конституцією України «утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [12]. Про те, що саме держава забезпечує й гарантує права та свободи людини, йдеться в ст. ст. 10, 13, 15, 17, 25, 30–34, 50, 54, 55, 57 та інших Конституції України. Тобто, у розумінні конституцієдавця України людина є носієм прав і свобод виключно в їхньому етатистському сенсі – як дарунків держави.

Насправді між етатистською й людиноцентристською матрицями конституційних і взагалі правових легітимацій прав і свобод людини пролягає нездоланна прірва. Якщо перша виходить з того, що творцем права є тільки держава й що створене нею право може бути тільки позитив-

ним правом і лише державою надаватися індивідам на певних умовах і на відповідний період часу, то людиноцентристська матриця розглядає право як основоположний потребний спосіб співбуття індивідів у соціумі. Тобто, відповідно до цього пізнавального підходу право не може бути подароване чи надане індивідам – воно може бути створене тільки ними самими в їхньому повсякденному бутті одного з одним та з іншим у цілому в соціумі.

Як зазначає І. Невважай, «обов'язок людини перед самою собою, перед власною природою, перед власною гідністю і є та основа права (право на право), яка була винайдена [стародавніми] греками та яка становить головну цінність європейської традиції права» [13, с. 259].

Грузинський філософ М. Мамардашвілі називав рішення індивіда про перехід його у *сферу дій із принципу* істинною політикою або демократією [14, с. 300]. Системоутворювальними мультиплікаторами людиноцентристської парадигми легітимації прав і свобод людини є первинність людських прав і така ж атрибутивна вторинність її обов'язків і відповідальності як похідних феноменів від людських прав. Науковий висновок про це вперше було обґрунтовано представниками німецької практичної філософії наприкінці ХХ ст. [15, с. 198].

В Україні ще не відбувся перехід більшості її індивідів у *сферу дій із принципу*. Поки що найважливішими із безлічі, здавалося б, нездоланних перешкод на цьому шляху є етатистська національна держава й пасивність більшості індивідів, які продовжують перебувати в її патерналістських тенетах. Розірвати ці тенета можуть і покликані тільки самі індивіди як носії природних прав і свобод і творці соціуму й держави. Перезаснування ними держави з етатистської, яка постійно заявляє про свої власні потреби й інтереси, на інструментальну державу, яка власних потреб й інтересів не може мати за означенням і виступатиме виключно інструментом громадянського суспільства, знаряддям здійснення публічної політики цього суспільства, стало найголовнішим питанням порядку денного суспільного розвитку України.

А поки що продовжується перетягування ливни між етатистською державою й українським громадянським суспільством у всіх ключових сферах буття соціуму. В еволюційні періоди розвитку суспільства в цьому протиборстві зазвичай бере верх етатистська держава, а в революційні періоди безспірна перевага переходить на бік громадянського суспільства, в тому числі й у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг. Але від цього українська доктрина захисту прав споживачів фінансових послуг не перестане залиша-

тися еkleктичною сумішшю етатистсько-патерналістських і людиноцентристських цінностей, які не підсилюють, а взаємопоборюють одна одну.

Цих вад не оминули й Закони України, прийняті у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг після набуття чинності Конституцією України, а саме: «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» (1996 р.), «Про Національний банк України» (1999 р.), «Про банки і банківську діяльність» (2001 р.), «Про кредитні спілки» (2002 р.), «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (2003 р.), «Про недержавне пенсійне забезпечення» (2003 р.), «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» (2004 р.), «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (2005 р.), «Про цінні папери та фондовий ринок» (2006 р.), «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування» (2011 р.), «Про інститути спільного інвестування» (2012 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (2015 р.), «Про споживче кредитування» (2017) р. та інші.

Спільною рисою всіх вищезазначених законів України є ігнорування вітчизняним законодавцем у них квінтесенції досвіду держав – членів Європейського Союзу (далі – ЄС) у сфері гарантування захисту прав споживачів фінансових послуг. Зокрема, цими державами права споживачів фінансових послуг, як правило, ототожуються з людськими правами й на найвищому конституційному рівні гарантуються. До прикладу, Основним Законом Федеративної республіки Німеччини до «безпосередньо чинного права» віднесено право кожної матері на захист і підтримку суспільства, право педагогічних працівників на достатнє економічне забезпечення [16, с. с. 580, 581, 582].

По-друге, концепції захисту прав споживачів послуг усіх держав – членів ЄС виходять із позиціонування в них особи – споживача послуг як слабшої сторони договору про споживання послуг. Це є засадничим принципом з вироблення вищезазначеними державами політики захисту споживачів фінансових послуг [17].

По-третє, як логічний наслідок із віднесення споживачів послуг до завідомо вразливішої сторони договору про надання послуг держави – члени ЄС наділили їх *презумпцією державного захисту*. Це навіть відображено в окремих рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [18].

Повною протилежністю вищезазначеним європейським інноваціям у сфері доктринальних підходів щодо захисту прав споживачів послуг є, до прикладу, системний Закон України

«Про споживче кредитування» від 15 листопада 2016 р. У ньому вітчизняний законодавець навіть не став сором'язливо цього приховувати, де-юре зрівнявши у формулюванні мети закону права обидвох сторін договору про споживче кредитування на державний захист: «Метою цього закону є захист прав і законних інтересів споживачів і кредиторів, створення належного конкурентного середовища на ринках фінансових послуг і підвищення довіри до нього, забезпечення сприятливих умов для розвитку економіки України, гармонізація законодавства України із законодавством Європейського Союзу та міжнародними стандартами» [19]. Твердження про гармонізацію законодавства України із законодавством ЄС є не більш як непідтвердженою конкретним змістом декларацією намірів.

Тих самих світоглядних і методологічних підходів дотримується Українська держава й у процесі реалізації виробленої нею доктрини захисту прав споживачів фінансових послуг.

Конституційний Суд України [20; 21; 22], інші інститути судової гілки влади [23; 24] періодично, у міру наданих їм повноважень, вносять окремі корективи в чинне законодавство й правозастосовні акти щодо захисту прав споживачів фінансових послуг на користь останніх. Ці часткові уточнення стосуються лише усунення окремих, найбільш дискримінаційних положень законодавства й актів його застосування. В цілому ж вони неспроможні кардинально змінити ні вітчизняну доктрину захисту прав споживачів фінансових послуг, ні практику її втілення.

Висновки. Основи вітчизняної доктрини захисту прав споживачів фінансових послуг були закладені ще в перші роки існування України як суверенної держави. Ці основи поєднують у собі неприхований етатизм і популізм впереміж із патерналізмом. Конституція України 1996 р., а також прийняте в постконституційний період вітчизняне законодавство щодо захисту прав споживачів фінансових послуг додали до цієї доктрини якісно виокремлену її складову частину антропосоціокультурної спрямованості. Проте в цілому за парадигмальними вимірами ця доктрина залишилася позитивістською, не спирається на людські права як свою несну конструкцію. Цим вона кардинально відрізняється від національних доктрин захисту прав споживачів фінансових послуг держав – членів ЄС. Як механічне поєднання ціннісно й змістовно протилежних засад політики держави, вищезазначена доктрина захисту прав споживачів фінансових послуг супроводжується такими ж проблемами й суперечностями в процесі її реалізації.

Найбільшим недоліком цієї доктрини продовжує залишатися позиціонування споживачів

чів фінансових послуг не як суб'єктів відповідної державної політики, а як об'єктів її впливу. В Україні ще не відбувся перехід більшості її індивідів у сферу дій із принципу. Поки що найважливішими із безлічі, здавалося б, нездоланих перешкод на цьому шляху є етатистська національна держава й пасивність більшості індивідів, які продовжують перебувати в її патерналістських тенетах. Розірвати ці тенета можуть і покликані тільки самі індивіди як носії природ-

них прав і свобод і творці соціуму й держави. Перезаснування ними держави з етатистської, яка постійно заявляє про свої власні потреби й інтереси, на інструментальну державу, яка власних потреб й інтересів не може мати за означенням і виступатиме виключно інструментом громадянського суспільства, знярядям здійснення публічної політики цього суспільства, стало найголовнішим питанням порядку денного суспільного розвитку України.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. с. 1330.
2. Український соціум / О. С. Власюк та ін. Київ : Знання України, 2005. С. 9–25.
3. Гегель Г. В. Ф. Философия права / пер. с немецкого. Москва : Мысль, 1990. С. 284.
4. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. *Закони України*. Т. 1. Київ : Верховна Рада України. Інститут законодавства, 1996. С. 393.
5. Кант И. Сочинения на немецком и русском языках : в 5 т. Т.1: Трактаты и статьи. Москва : Мысль, 1964. С. 317, 319.
6. Кант И. Сочинения на немецком и русском языках. Т. 3. Основоположение к метафизике нравов. Критика практического разума / под ред. Н. В. Мотрошиловой и др. Москва : Наука, 1997. С. 169.
7. Кант И. Метафизика нравов. 1797: сочинения в 6 т. Т. 4. Ч. 2. Москва : Мысль, 1965. С. 87.
8. Кант И. К вечному миру : сочинения на немецком и русском языках / под ред. Н. Мотрошиловой, Б. Тушлинга. Т. 1. Москва : Наука, 1997. С. 368.
9. Гаврилюк Р. Чому в Україні не відбулась Оголошена Революція у сфері прав людини? *Право України*. 2016. № 6. С. 35–43.
10. Шаповал В. М., Корнєєв А. В. Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні у 1990–1996 рр.). Харків, 2011. С. 67–68.
11. Савчин М. Конституційні інновації та вірність Конституції. *Віче*. 2016. № 7–8 (411–412). С. 44–45.
12. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: www.rada.gov.ua.
13. Невважай И. Д. Право на право как матрица европейской традиции права. *Правоведение*. 2013. № 2. С. 259.
14. Мамардашвили М. К. Лекции по античной философии / Под ред. Ю. П. Сенокосова. Москва : Аграф, 1997. С. 300.
15. Ferber R. Philosophische Grundbegriffe 1. Eine Einführung. München, 2008. S. 198.
16. Основной Закон ФРН от 23 мая 1949 г. *Конституции государств Европы* : в 3 т. Т.1 / под общ. ред. Л. А. Окунькова. Москва : НОРМА, 2001. С. 580–582.
17. Захист безпеки фінансових інтересів споживачів : Директива Ради 87/102/ЄС від 12 грудня 1986 р. про наближення законів, підзаконних і адміністративних положень держав-членів щодо споживчого кредиту. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/1987/102/oj>.
18. Рішення ЄСПЛ у справі «Сандерс проти Сполученого Королівства» (Saunders v. the United Kingdom). URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=408>.
19. Про споживче кредитування : Закон України від 15 листопада 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19/ed20161115>.
20. Рішення Конституційного Суду України №19-рп/2008 від 2 жовтня 2008 р. щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 3, 5 ст. 23, ч. 1, 2 ст. 24, ч. 1 ст. 25, ч. 1 ст. 26 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-08>.
21. Рішення Конституційного Суду України №27-рп/2008 від 3 грудня 2008 р. у справі за конституційним поданням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України щодо офіційного тлумачення положень п. 11 ч. 1 ст. 36 Закону України «Про страхування», п. 4 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (справа про повноваження Держфінпослуг щодо нагляду за страховою діяльністю). URL: akon.rada.gov.ua/laws/show/v027p710-08.
22. Рішення Конституційного Суду України №15-рп/2011 від 10 листопада 2011 р. у справі за конституційним зверненням громадянина Степаненка Андрія Миколайовича щодо офіційного тлумачення

положень п. п. 22, 23 ст. 1, ст. 11, ч. 8 ст. 18, ч. 3 ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» у взаємозв'язку з положеннями ч. 4 ст. 42 Конституції України (справа про захист прав споживачів кредитних послуг). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11>.

23. Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у зразковій справі про припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеної особі від 3 травня 2018 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS180769.html.
24. Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у зразковій справі щодо перерахунку пенсій особам, які під час військових зборів брали участь у ліквідації наслідків катастрофи на ЧАЕС від 25 лютого 2020 р. URL: <https://court.gov.ua/press/news/896474/>.

References

1. Busel, V.T. (Eds.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopovn.) [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv: Irpin: Perun, 1330. [in Ukrainian].
2. Vlasiuk, O.S., Krysachenko, V.S., Stepyko, M.T. et al. (2005). *Ukrainskyi sotsium [Ukrainian society]*. Kyiv: Znannia Ukrainy, 9–25. [in Ukrainian].
3. Hehel H.V.F. (1990). *Filosofiya prava. Per. s nem. [Philosophy of law]*. Moscow: Mysl', 284. [in Russian].
4. Pro zakhyst prav spozhyvachiv. Zakon Ukrainy vid 12 travnia 1991 r. [Law of Ukraine On consumer protection of May 12, 1991]. (1996). *Zakony Ukrainy. [Laws of Ukraine]* T. 1. [Vol. 1]. Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy. Instytut zakonodavstva, 393. [in Ukrainian].
5. Kant, I. (1964). *Sochineniya na nemeckom i russkom yazykah: v 5 t. T.1: Traktaty i stat'i. [Essays in German and Russian languages: in 5 vol. Vol.1: Treatises and articles]*. Moscow: Mysl', 317, 319. [in Russian].
6. Kant, I. (1997). *Sochineniya na nemeckom i russkom yazykah. T. 3. Osnovopolozhenie k metafizike nravov. Kritika prakticheskogo razuma. [Essays in German and Russian languages. Vol. 3. The foundation for the metaphysics of morals. Critique of Practical Reason.]*. N. V. Motroshilova, B. Tushling, E. Yu. Solov'ev, A. K. Sudakov (Ed.). Moscow: Nauka, 169. [in Russian].
7. Kant, I. (1965). *Metafizika nravov. 1797 [Metaphysics of Morals. 1797]. Sochineniya v 6 t. [Essays in 6 vol.]* Vol. 4, part 2. Moscow: Mysl', 87. [in Russian].
8. Kant, I. (1997). *K vechnomu miru. [To eternal peace]. Sochineniya na nemeckom i russkom yazykah. [Essays in German and Russian languages]*. N. Motroshilova, B. Tushling (Ed.). Vol. 1. Moscow: Nauka, 368. [in Russian].
9. Havryliuk R. (2016). Chomu v Ukraini ne vidbulas Oholoshena Revoliutsiia u sferi prav liudyny? [Why didn't the Declared Human Rights Revolution take place in Ukraine?]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 6, 35–43. [in Ukrainian].
10. Shapoval, V. M., Kornieiev, A. V. (2011). *Istoriia Osnovnoho Zakonu (konstytutsiinyi protses v Ukraini u 1990–1996 rokakh)*. [History of the Basic Law (constitutional process in Ukraine in 1990–1996)]. Kharkiv, 67–68. [in Ukrainian].
11. Savchyn, M. (2016). Konstytutsiini innovatsii ta virmist Konstytutsii. [Constitutional innovations and fidelity to the Constitution]. *Viche – Chamber*, 7–8 (411–412), 44–45. [in Ukrainian].
12. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku. [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996]. (1996, June 28). Retrieved from www.rada.gov.ua [in Ukrainian].
13. Nevvazhaj, I. D. (2013). Pravo na pravo kak matrica evropejskoj tradicii prava. [The right to law as a matrix of the European tradition of law]. *Pravovedenie – Jurisprudence*, 2, 259. [in Russian].
14. Mamardashvili, M. K. (1997). *Lekcii po antichnoj filosofii. [Lectures on Ancient Philosophy]*. Yu. P. Senokosov (Ed.). Moscow: Agraf, 300. [in Russian].
15. Ferber, R. (2008). *Philosophische Grundbegriffe 1. Eine Einführung. [Basic Philosophical Concepts 1. An Introduction]*. Munich, 198. [in German].
16. Osnovnoj Zakon FRN ot 23 maya 1949 g. [The Basic Law of the Federal Republic of Germany of May 23, 1949]. (2001). *Konstitucii gosudarstv Evropy. V 3 t. T.1 – Constitutions of the states of Europe. In 3 vol. Vol. 1.* L.A.Okun'kov (Ed.). Moscow: Norma, 580, 581, 582. [in Russian].
17. Zahist bezpeki finansovih interesiv spozhivachiv. [Protection of security of financial interests of consumers]. Dyrektyva Rady 87/102/IeS vid 12 hrudnia 1986 r. pro nablyzhennia zakoniv, pidzakonnykh i administratyvnykh polozhen derzhav-chleniv shchodo spozhyvchoho kredytu. [Council Directive 87/102/EEC of 12 December 1986 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States relating to consumer credit]. (1986). Retrieved from <http://data.europa.eu/eli/dir/1987/102/oj>.
18. Rishennia YeSPL u spravi “Sanders proty Spoluchenooho Korolivstva” [ECHR case Saunders v. the United Kingdom]. Retrieved from <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=408>.

19. Pro spozhyvche kredytuvannia. Zakon Ukrainy vid 15.11.2016 r. [On the consumer lending. Law of Ukraine of 15.11.2016]. (2016, November 15). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19/ed20161115> [in Ukrainian].
20. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy №19-rp/2008 vid 02.10.2008 shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen chastyn tretoi, piatoi statti 23, chastyn pershoi, druhoi statti 24, chastyny pershoi statti 25, chastyny pershoi statti 26 Zakonu Ukrainy “Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh”. [Decision of the Constitutional Court of Ukraine №19-rp / 2008 of 02.10.2008 on compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of parts three, five of Article 23, parts one, two of Article 24, part one of Article 25, part one of Article 26 of the Law of Ukraine “On financial services and state regulation of financial services markets”]. (2008, October 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-08> [in Ukrainian].
21. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy №27-rp/2008 vid 03.12.2008 u spravi za konstytutsiinym podanniam Derzhavnoi komisii z rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen punktu 11 chastyny pershoi statti 36 Zakonu Ukrainy “Pro strakhuvannia”, punktu 4 chastyny pershoi statti 28 Zakonu Ukrainy “Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh” (sprava pro povnovazhennia Derzhfinposluh shchodo nahliadu za strakhovoiu diialnistiu). [Decision of the Constitutional Court of Ukraine №27-rp / 2008 of 03.12.2008 in the case on the constitutional petition of the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine on the official interpretation of the provisions of paragraph 11 of part one of Article 36 of the Law of Ukraine “On Insurance”, paragraph 4 of part one of Article 28 Law of Ukraine “On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets” (case on the powers of the Financial Services Commission to supervise insurance activities)]. (2008, December 3). Retrieved from [akon.rada.gov.ua/laws/show/v027p710-08](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v027p710-08) [in Ukrainian].
22. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy №15-rp/2011 vid 10.11.2011 u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Stepanenka Andriia Mykolaiovycha shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen punktiv 22, 23 statti 1, statti 11, chastyny vosmoi statti 18, chastyny tretoi statti 22 Zakonu Ukrainy “Pro zakhyst prav spozhyvachiv” u vzaiemozviazku z polozhenniamy chastyny chetvertoi statti 42 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro zakhyst prav spozhyvachiv kredytnykh posluh). [Judgment of the Constitutional Court of Ukraine №15-rp / 2011 of 10.11.2011 in the case of the constitutional appeal of citizen Stepanenko Andriy Mykolayovych regarding the official interpretation of the provisions of paragraphs 22, 23 of Article 1, Article 11, part eight of Article 18, part three of Article 22 of the Law of Ukraine “On protection of consumers’ rights” in connection with the provisions of part four of Article 42 of the Constitution of Ukraine (case on protection of rights of consumers of credit services)]. (2011, November 10). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11> [in Ukrainian].
23. Rishennia Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u zrazkovii spravi pro prypynennia vyplaty pensii vnutrishno peremishchenii osobi vid 3 travnia 2018 r. [The decision of the Supreme Court in the composition of the panel of judges of the Administrative Court of Cassation in a model case on the termination of the payment of pensions to an internally displaced person of May 3, 2018.]. (2018, May 3). Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS180769.html [in Ukrainian].
24. Rishennia Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u zrazkovii spravi shchodo pererakhunku pensii osobam, yaki pid chas viiskovykh zboriv braly uchast u likvidatsii naslidkiv katastrofy na ChAES vid 25 liutoho 2020 r. [The decision of the Supreme Court in the composition of the panel of judges of the Administrative Court of Cassation in a model case on the recalculation of pensions of persons who during the military training took part in the liquidation of the Chernobyl disaster of February 25, 2020]. (2020, February 25). Retrieved from <https://court.gov.ua/press/news/896474/> [in Ukrainian].